

Modeling the Barriers to Rural Micro-Entrepreneurship Development

Mohammad Ali Modanloo¹, Fatemeh Razzaghi Borkhani*², Taher Azizi Khalkheili³

1. MSc graduated of Agricultural innovation and entrepreneurship, Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Crop Sciences, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran

2. Assistant Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Crop Sciences, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran

3. Associate Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Crop Sciences, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran

*Corresponding author, Email: F.Razzaghi@sanru.ac.ir

Keywords:

Handicrafts,
Sustainable Rural
Livelihoods, Rural
Micro-businesses,
Local Development,
Economic
Development.

1. Introduction

Entrepreneurship and the development of micro-businesses are widely recognized as fundamental strategies for diversifying rural livelihoods, reducing unemployment, and preventing rural out-migration. Handicrafts represent one of the most effective forms of rural entrepreneurship and, as an important category of home-based businesses, play a significant role in contributing to Gross Domestic Product (GDP). Moreover, handicrafts function as a catalyst for local trade and directly contribute to poverty reduction in rural areas by generating income and employment opportunities. Creating sustainable employment and promoting economic development in Mazandaran Province—an important agricultural region currently facing climate-related challenges and a declining share of employment in agriculture—is therefore of particular importance. Despite the province's rich indigenous resources and cultural potential, the growth and development of handicraft businesses face numerous structural, economic, and institutional constraints that require careful identification and analysis. Accordingly, the purpose of this study is to identify and present a model of the barriers and limitations affecting the development of micro-entrepreneurship in rural handicraft units in Mazandaran Province.

2. Methodology

This study is applied in terms of its objective and adopts a descriptive-analytical research design using a survey method. The statistical population consisted of 2,690 rural handicraft entrepreneurs in Mazandaran Province. The sample size was determined using G-Power software and calculated to be 246 respondents. A multi-stage stratified random sampling method with proportional allocation was employed to select the sample. Data were collected using a structured questionnaire. The reliability of the instrument was confirmed through the calculation of Cronbach's alpha coefficient. The face and content validity of the questionnaire were also verified based on the opinions of experts and specialists in entrepreneurship and rural development, as well as university faculty members. Data analysis was conducted using second-order confirmatory factor analysis with SmartPLS version 3 software.

3. Findings

The results of the study identified six major categories of barriers to the development of entrepreneurship in rural handicrafts. Based on the path coefficients obtained

Received:

31/Oct/2025

Revised:

20/Dec/2025

Accepted:

15/Feb/2026

from the structural model, the most significant barriers were identified as follows: individual–psychological barriers (0.838), managerial–structural barriers (0.822), educational–communicational barriers (0.820), technological–technical barriers (0.754), support–economic barriers (0.662), and political–institutional barriers (0.552). Among the variables related to managerial–structural barriers, the most influential factors were identified as the lack of managerial competencies among business owners and the inefficiency of traditional methods used to guide and support businesses in improving their productivity and performance.

4. Discussion and Conclusion

The findings indicate that the development of micro-entrepreneurship in rural handicrafts in Mazandaran Province is a multidimensional issue influenced by a wide range of internal and external factors. From the perspective of entrepreneurs, the most significant limitations were external barriers, particularly political and institutional constraints. However, the structural analysis of the proposed model reveals that internal weaknesses—especially managerial-structural deficiencies and gaps in knowledge and technical infrastructure (educational–communicational and technological barriers)—represent the most critical factors hindering the development of rural handicraft entrepreneurship. Based on these findings, the study recommends adopting a comprehensive and multidimensional approach to promote sustainable entrepreneurship in rural handicrafts in Mazandaran Province. Such an approach should simultaneously address managerial, educational, financial, and institutional challenges. The results of this research can assist planners and policymakers in designing effective support strategies tailored to local conditions through a deeper understanding of the existing barriers. These strategies can contribute not only to job creation and increased rural incomes but also to the preservation and revitalization of local culture and traditional arts. In this regard, several practical measures are recommended. These include providing applied management training and organizing short-term practical workshops on financial management, marketing, pricing strategies, and human resource management tailored to rural business conditions. In addition, simplifying regulations related to business registration and licensing for rural micro-enterprises can facilitate entrepreneurial activities. The establishment of agricultural knowledge-based companies and rural small industries—supported by science and technology parks for rural youth and agricultural graduates—along with tax exemptions and insurance incentives, is also recommended. To address managerial barriers, greater emphasis should be placed on training and empowering local managers, particularly by strengthening the managerial skills of rural women and youth. Organizing specialized workshops for rural women can enhance their role in managing home-based businesses and rural cooperatives. Furthermore, overcoming structural barriers requires strengthening participatory and local planning systems, enabling decision-making through local councils and community-based institutions while encouraging the active participation of women entrepreneurs. Expanding the use of microcredit funds and participatory investment mechanisms can also support entrepreneurial initiatives. Finally, addressing communication barriers requires the development of networking opportunities that facilitate information and experience exchange among entrepreneurs. This can be achieved by expanding communication networks and establishing or supporting online platforms and local networking groups for rural entrepreneurs.

How to cite this article:

Modanloo, M.A., Razzaghi Borkhani, F., & Azizi Khalkheili, T. (2026) Modeling the Barriers to Rural Micro-Entrepreneurship Development. *Village and Space Sustainable Development*, 7(1), 191-212. <https://doi.org/10.22077/vssd.2026.10367.1338>

فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا

دوره ۷، شماره ۱، پیاپی ۲۵، بهار ۱۴۰۵، صفحات ۱۹۱-۲۱۲

<https://doi.org/10.22077/vssd.2026.10367.1338>

طراحی مدل موانع توسعه کارآفرینی خرد روستایی

محمدعلی مدانلو^۱، فاطمه رزاقی بورخانی^{۲*}، طاهر عزیزی خالخیلی^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد نوآوری و کارآفرینی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده علوم زراعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، مازندران، ایران

۲. استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده علوم زراعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، مازندران، ایران

۳. دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده علوم زراعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، مازندران، ایران

* نویسنده مسئول، ایمیل: F.Razzaghi@sanru.ac.ir

چکیده

کارآفرینی و ایجاد کسب‌وکارهای خرد در حوزه صنایع دستی به عنوان یک راهبرد حیاتی برای تنوع‌بخشی به معیشت، کاهش بیکاری، و جلوگیری از مهاجرت در مناطق روستایی شناخته می‌شود. این اهمیت به‌ویژه در استان مازندران که بخش کشاورزی آن با چالش‌های اقلیمی و کاهش سهم اشتغال مواجه است، دوچندان می‌شود. هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی موانع توسعه کارآفرینی خرد در واحدهای صنایع دستی روستایی استان مازندران با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی است. این پژوهش از نوع کاربردی بوده و از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی است که با روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش را ۲۶۹۰ نفر از کارآفرینان دارای مجوز فعال در واحدهای صنایع دستی روستایی استان مازندران تشکیل دادند. حجم نمونه با استفاده از نرم‌افزار G-Power برابر با ۲۴۶ نفر تعیین شد و نمونه‌ها از طریق روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی چندمرحله‌ای با انتساب متناسب انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بود که پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ تأیید شد. همچنین، روایی صوری و محتوایی پرسشنامه بر اساس نظر جمعی از خبرگان و متخصصان حوزه کارآفرینی و توسعه روستایی و اعضای هیات علمی دانشگاه مورد تأیید قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Smart PLS V.3 استفاده شد یافته‌ها نشان داد که براساس ضریب مسیر و واریانس استخراج شده موانع مدیریتی-ساختاری (با ضریب مسیر ۰/۸۲۲) و موانع آموزشی-ارتباطی (۰/۸۲۰) از مهم‌ترین موانع بوده است. موانع تکنولوژیکی و فنی، موانع حمایتی-اقتصادی، موانع فردی-روانشناختی و موانع سیاسی-نهادی به ترتیب در اولویت‌های بعدی قرار گرفته است. نتایج مطالعه بر ضرورت توجه هم‌زمان به ابعاد مختلف موانع در سیاست‌گذاری‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی خرد در صنایع روستایی دلالت دارد. در این راستا اصلاح و ساده‌سازی قوانین و مقررات مربوط به ثبت کسب‌وکار و دریافت مجوز راه‌اندازی کسب‌وکار خرد روستایی، استقرار شرکت دانش بنیان کشاورزی و صنایع خرد روستایی با حمایت پارک‌های علم و فناوری برای جوانان روستایی و فارغ‌التحصیلان کشاورزی همراه با معافیت‌های مالیاتی و تسهیلات بیمه‌ای پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی:

صنایع دستی، معیشت پایدار روستایی، کسب‌وکارهای خرد روستایی، توسعه محلی، توسعه اقتصادی.

تاریخ ارسال:

۱۴۰۴/۰۸/۰۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۹/۲۹

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۱۱/۲۶

۱- مقدمه

باتوجه به محدودیت فرصت‌های شغلی در نواحی روستایی و وابستگی بالای این مناطق به فعالیت‌های کم‌بازده، توسعه کسب‌وکارهای خرد مبتنی بر منابع محلی، مهارت‌های بومی و سرمایه‌های اندک، به ابزاری مؤثر برای توانمندسازی اقتصادی روستاییان و پایداری سکونتگاه‌های روستایی تبدیل شده است. اهمیت این موضوع از آنجایی ناشی می‌شود که روستائیان بنیادی‌ترین ارکان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یک کشور هستند و موفقیت برنامه‌های توسعه ملی، در گرو ارتقای جایگاه آنان است (صفری علی اکبری، ۱۴۰۰، ۶۴). در دیدگاه نوین، این توسعه پیوندی ناگسستنی با توانمندسازی جوامع محلی و ایجاد بسترهای نوین اقتصادی دارد؛ لذا، برنامه‌ریزان و اقتصاددانان، کارآفرینی و ایجاد کسب‌وکارهای جدید را به‌عنوان راهبردی بنیادین برای مواجهه با چالش‌های اقتصادی در مناطق روستایی معرفی کرده‌اند (چودوری^۱، ۲۰۰۷، ۲۴۱). در توسعه جامعه ایران نیز، بسیاری از صاحب‌نظران بر این باورند که مناطق روستایی به دلیل برخورداری از نیروی انسانی جوامع و منابع در دسترس، مستعدترین محل برای ترویج فعالیت‌های کارآفرینانه محسوب می‌شوند (گلشنی و شیری، ۱۴۰۴، ۷۶).

کارآفرینی روستایی، فراتر از یک فعالیت صرفاً اقتصادی، موضوعی کلیدی در تحقیقات مدیریتی کسب‌وکار است که بر حوزه‌های متنوعی از علم تا هنر تأثیر می‌گذارد (راتن^۲، ۲۰۲۳، ۸) و به‌عنوان ابزاری راهبردی برای ایجاد دغدغه‌های جدید و نوآورانه مطرح می‌شود. در این چارچوب، افراد کارآفرین با بهره‌گیری از دانش منحصر به فرد خود، نه تنها با هدف کسب درآمد و اشتغال‌زایی اقدام به راه‌اندازی بنگاه‌های اقتصادی می‌کنند (بورو^۳، ۲۰۲۲، ۵۴۰۶) بلکه از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی و تحریک سرمایه‌گذاری، نقشی حیاتی در پیشرفت ملی و ارتقای رفاه عمومی ایفا می‌نمایند (واناماکوک و یونویکای^۴، ۲۰۲۳، ۲). با این وجود، تحقق این اهداف مستلزم درک این واقعیت است که محیط روستایی یک سیستم پیچیده با تفاوت‌های ساختاری در سطوح ملی و بین‌المللی است. بنابراین، از آنجاکه سیاست‌های عمومی همواره پایداری و انسجام لازم را برای همه مناطق تضمین نمی‌کنند، ارزیابی فعالیت‌های اقتصادی باید کاملاً متناسب با نیازها و ظرفیت‌های بومی هر منطقه صورت گیرد (شیرزور علی‌آبادی، ۱۳۹۹، ۳۶). در نهایت، باید تأکید کرد که این دست فعالیت‌های کارآفرینانه، محرک اصلی در تکامل جامعه، بازآفرینی مدل‌های اقتصادی و توسعه پایدار ثروت و اشتغال محسوب می‌شوند (فو^۵ و همکاران، ۲۰۱۹، ۱).

از منظر توسعه پایدار، کارآفرینی روستایی منبعی بالقوه برای افزایش درآمد و بهبود کیفیت زندگی است که در این میان، نقش زنان بسیار برجسته می‌نماید (صالحی کاخکی^۶ و همکاران، ۲۰۱۹، ۷۱). در واقع، امروزه مشارکت اقتصادی زنان به یکی از شاخص‌های اصلی توسعه انسانی بدل شده است؛ چرا که فعالیت‌های آنان پیوندی مستقیم با کاهش فقر و ارتقای رفاه اجتماعی دارد (آسایش طلب و همکاران، ۱۴۰۲، ۵۹). بر همین اساس، در جامعه امروز ایران که زنان دارای قابلیت‌های بالقوه فراوانی هستند، فراهم‌سازی شرایط مناسب برای فعالیت‌های آن‌ها می‌تواند موتور محرک رشد اقتصادی و فرهنگی کشور باشد (گلشنی و شیری، ۱۴۰۴، ۷۶). با این حال، تحقق این ظرفیت‌ها مستلزم توجه به این نکته است که جوامع روستایی دارای ارزش‌های فرهنگی و هنجارهای اجتماعی متنوع هستند که معمولاً توسط مجریان پروژه‌های توسعه نادیده گرفته می‌شوند (پارتیبیان^۷ و همکاران، ۲۰۲۴، ۲). علی‌رغم این چالش‌ها، رویکرد کارآفرینانه همچنان با اهداف استراتژیکی

¹ Chowdhury

² Ratten

³ Boro

⁴ Wannamakok & Yonwikai

⁵ Fu

⁶ Salehi Kakhki

⁷ Parthiban

همچون حل مسائل اقتصادی و اجتماعی (گوزل^۱ و همکاران، ۲۰۲۱، ۲۳۰)، کاهش بیکاری (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۳۸)، مهار فقر و جلوگیری از مهاجرت (انصاری^۲ و همکاران، ۲۰۱۳، ۲۷)، افزایش تنوع درآمد و افزایش امنیت غذایی پایدار (گیتا و راجانی^۳، ۲۰۱۷، ۷۵۲) پیوند خورده است. در این راستا، احیا و گسترش صنایع دستی به عنوان یکی از سازوکارهای مؤثر حوزه‌ی کارآفرینی روستایی مطرح می‌شود که می‌تواند زمینه توسعه پایدار را فراهم کند. مزیت نسبی این حوزه در آن است که این دست کسب و کارهای بسیار کوچک عموماً خانوادگی داشته، به منابع مالی کلان نیاز نداشته و به دلیل انعطاف‌پذیری و سازگاری بالا، به سرعت با شرایط و محدودیت‌های مختلف سازگار می‌شوند (قاسمی و کهنوجی، ۱۴۰۰، ۸۱).

محصولات صنایع دستی که به طور کامل با دست و ابزارهای ساده و مواد اولیه بومی تولید می‌شوند، فراتر از کاربرد شخصی، به عنوان منبع درآمدی مکمل در کنار فعالیت‌های اصلی روستا عمل می‌کنند (تاجریزی و همکاران، ۱۳۹۹، ۸۹) و از منظر کلان به عنوان یکی از مهم‌ترین انواع کسب‌وکار خانگی با سهم ۳/۲ درصدی در تولید ناخالص داخلی، نه تنها یک ضرورت فرهنگی، بلکه کاتالیزوری اساسی برای توسعه تجارت بومی محسوب می‌شود (آبیسوگا- اویکونله و فیلیز^۴، ۲۰۱۷، ۶۰؛ واحدی و ناصری، ۱۳۹۴، ۱۰۳). در این میان بهبود جایگاه و ارتقای شاخص‌های شغلی زنان ضرورتی دو چندان می‌یابد؛ چرا که زنان به عنوان نیمی از جمعیت کشور و تأمین‌کننده، نیروی انسانی عظیمی را تشکیل می‌دهند که هم می‌توانند عامل توسعه و هم بهره‌بردار نهایی آن تلقی می‌شوند (آسایش طلب و همکاران، ۱۴۰۲، ۵۹). بدیهی است که توسعه کارآفرینی در این بخش می‌تواند روستاها را به کانون‌های خلاقیت و کارآفرینی هدایت کند، اما تحقق این امر در گرو درک دقیق عوامل انگیزشی فعالان این حوزه است؛ چرا که افراد با انگیزه‌های قوی، تمایل بیشتری به کارآفرینی نشان می‌دهند (کالینز^۵ و همکاران، ۲۰۰۴، ۹۶). با این حال، واقعیت موجود نشان می‌دهد که علی‌رغم سابقه درخشان صنایع دستی در ایران به عنوان رکن هویت فرهنگی و پتانسیل بالای آن در ارزآوری (اوریدی^۶ و همکاران، ۲۰۲۲، ۳۰۶)، مسیر توسعه این صنعت در نواحی روستایی با چالش‌های جدی روبرو است. این چالش‌ها که عواملی مانند کمبود سرمایه، ضعف آموزش و مهارت، فقدان زیرساخت‌های مناسب، عدم دسترسی به بازار و مشکلات مربوط به بازاریابی را شامل می‌شوند، مانع از رشد و شکوفایی این صنعت ارزشمند شده و به تبع آن، مهاجرت روستاییان، به ویژه جوانان، به شهرها را در پی داشته است (هانسروود^۷، ۲۰۱۹، ۵۱).

مطابق آمارنامه مرکز آمار ایران در حال حاضر ۲۳ درصد از جمعیت کشور روستایی هستند، اما در استان مازندران این رقم به ۴۲ درصد (۱۳۸۶۳۳۷ نفر) می‌رسد. با توجه به اینکه سهم اشتغال در بخش کشاورزی ایران از ۵۴/۷ درصد در سال ۱۳۸۵ به ۴۲/۴ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است، اهمیت معیشت غیر کشاورزی در استان مازندران دوچندان شده است. در استان مازندران که قطب کشاورزی است، این کاهش اشتغال (۱۲/۲ درصد کاهش) در کنار نرخ بیکاری ۸/۷ درصد (سال ۱۴۰۱) که نسبت به سال ۱۳۹۹ روند افزایشی داشته است (سالنامه آماری استان مازندران، ۱۴۰۲؛ مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲)، زنگ خطری برای اقتصاد روستایی است.

¹ Güzel

² Ansari

³ Geetha & Rajani

⁴ Abisuga-Oyekunle & Fillis

⁵ Collins

⁶ Oridi

⁷ Hansrod

تغییرات اقلیمی، خشکسالی و کاهش ۳۱ درصدی بارش‌ها (شرکت آب منطقه‌ای استان مازندران، ۱۴۰۲)، پایداری اشتغال در بخش کشاورزی را تهدید می‌کند. در این میان، توسعه کارآفرینی در حوزه صنایع دستی می‌تواند به مثابه راهکاری مؤثر و موتور محرک توسعه پایدار در نواحی روستایی عمل کند. کارآفرینی در این زمینه، با ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، افزایش درآمد روستاییان، توانمندسازی جوامع محلی و حفظ و احیای فرهنگ و هنر اصیل ایرانی، نقشی کلیدی در ارتقای سطح زندگی و رفاه روستاییان ایفا خواهد کرد (وندیراد^۱ و همکاران، ۲۰۲۲، ۳۰۷). در حالی که استقرار کارآفرینی خرد متناسب با شرایط بومی و اقتصادی مناطق مختلف با چالش‌هایی همراه است. فقدان شواهد تجربی دقیق درباره ماهیت، شدت و اهمیت این موانع، موجب شده است سیاست‌ها و برنامه‌های حمایتی اغلب اثربخشی لازم را نداشته باشند. چالش‌ها به‌ویژه در مناطق روستایی و کمتر توسعه‌یافته شدت بیشتری داشته و مانع بالفعل شدن توان بالقوه کارآفرینان محلی می‌شوند. عدم شناسایی نظام‌مند این موانع و نبود یک چارچوب تحلیلی جامع، اثربخشی سیاست‌ها و برنامه‌های حمایتی را محدود کرده است. از این‌رو، انجام پژوهشی که به شناسایی، تحلیل و مدل‌سازی موانع توسعه کارآفرینی خرد روستایی در استان مازندران بپردازد، ضرورتی علمی و کاربردی محسوب می‌شود و می‌تواند مبنایی برای تدوین سیاست‌های هدفمند، ارتقای کارایی مداخلات توسعه‌ای و تحقق توسعه پایدار روستایی در این استان فراهم آورد. بنابراین، هدف کلی این تحقیق طراحی مدل موانع کارآفرینی خرد در صنایع دستی استان مازندران است و به دنبال پاسخ به این سوال اصلی است که موانع توسعه کارآفرینی خرد در واحدهای صنایع دستی روستایی استان مازندران کدام‌اند؟ و اولویت‌بندی این موانع بر اساس مدل تحلیل عاملی تأییدی و ضرایب مسیر چگونه است؟

۲- بنیان نظریه‌ای

در این تحقیق، باتکیه بر نظریه‌های توسعه محلی و معیشت پایدار، بر اهمیت و ضرورت کارآفرینی خرد روستایی تأکید شده است. توسعه محلی تمرکز ویژه‌ای بر صنایع خرد روستایی دارد و مطابق با مفهوم توسعه درون‌زا، به‌عنوان یک ایده قدرتمند در تفکر توسعه ظهور کرده است. این رویکرد که خاستگاهی محلی دارد، به دنبال منافع در اقتصادهای بومی است و بر احترام به ارزش‌های محلی استوار است (اسلی^۲، ۱۹۹۳، ۴۴). کارآفرینی خرد با توسعه صنایع دستی روستایی تجلی عینی توسعه درون‌زا است، زیرا بر پایه مهارت‌های سنتی، مواد اولیه محلی و هویت فرهنگی شکل می‌گیرد و بدون وابستگی شدید به سرمایه و فناوری خارجی قابل توسعه است. از طرفی، رویکرد معیشت پایدار روستایی بر تقویت دارایی‌های پنج‌گانه برای افزایش تاب‌آوری در برابر شوک‌ها تأکید دارد (وزارت توسعه بین‌الملل بریتانیا^۳، ۱۹۹۹). طبق دیدگاه الیس^۴ (۲۰۰۰)، تحقق این پایداری مستلزم "تنوع‌بخشی به معیشت" است؛ فرایندی که در آن خانوارها با تنوع اشتغال و ایجاد فعالیت‌های متنوع مانند کارآفرینی خرد و صنایع دستی، پایداری اقتصادی خود را تضمین می‌کنند.

مطالعات گسترده‌ای که در حوزه کارآفرینی روستایی انجام شده، نشان می‌دهد که راه‌اندازی و رشد کسب‌وکارهای خرد در مناطق روستایی یک فرآیند پیچیده و چندوجهی است که تحت تأثیر عوامل مختلفی است. در کنار این موارد، کارآفرینی در محیط روستایی با موانع و چالش‌های ویژه‌ای نیز همراه است که بررسی آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد. مدل پیشنهادی پژوهش از ادبیات علمی و پیشینه تحقیق استخراج شده است.

شاهرخی ساردو و شریف‌زاده (۱۴۰۱) در پژوهشی با بهره‌گیری از روش پدیدارشناسی توصیفی و با هدف شناسایی چالش‌های توسعه کارآفرینی روستایی و کشاورزی در بخش مرکزی شهرستان جیرفت، نشان دادند که چالش‌های توسعه

¹ Wondirad

² Slee

³ DFID

⁴ Ellis

کارآفرینی کشاورزی در بستر مناطق روستایی شامل عوامل اقتصادی؛ سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی؛ پشتیبانی و حمایتی؛ آموزشی و ارتباطی - اطلاع‌رسانی؛ زیرساختی؛ فرهنگی؛ شخصیتی-روانشناختی است. همچنین بیان می‌کنند که اقتصاد بسته، برنامه‌ریزی متمرکز، تحولات بین‌المللی، بی‌ثباتی در قیمت نهاده‌ها و فروش محصولات؛ اخذ مالیات‌های سنگین از کسب‌وکارها؛ هزینه‌های حمل و نقل؛ نبود سرمایه و نقدینگی، نرخ بهره بانکی، بی‌اعتمادی به سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و روستایی اهم این چالش‌ها است.

جولایی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با هدف شناخت موانع و چالش‌های توسعه کارآفرینی در روستای ظفرآباد دهستان نورآباد واقع در استان لرستان، برای شناسایی موانع توسعه کارآفرین مناطق روستایی از پنج مؤلفه صلاحیت‌های فردی، فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی، زیرساختی استفاده کردند. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که در حوزه فردی، بهره‌مندی انگیزه و ریسک‌پذیری؛ در حوزه فرهنگی-اجتماعی، نگرش به کارآفرینی؛ در مقوله اقتصادی، سرمایه‌گذاری و حمایت‌های دولتی و در حوزه زیرساختی نظام کارآمد و مدیریت ساختار کارآفرینی از مهم‌ترین عوامل مؤثر هستند.

نتایج پژوهش محمدکریمی و همکاران (۱۳۹۹) با موضوع الگوی استراتژیک کشف فرصت‌های کارآفرینی در ایجاد کسب‌وکارهای خرد با نقش محوری زنان نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی و عوامل مدیریتی از تأثیرگذارترین عوامل در ایجاد کسب‌وکارهای خرد توسط زنان است.

قنبری و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای به تبیین و ارزیابی نقش کارآفرینی در توسعه روستایی با تأکید بر صنایع دستی در روستاهای بخش مرکزی شهرستان انار پرداختند. نتایج این مطالعات نشان می‌دهد که استقرار صنایع دستی در متنوع‌سازی و ایجاد اشتغال و کسب درآمد در زمینه اقتصادی و کاهش مهاجرت روستاییان با بهبود زیرساخت‌ها و افزایش مشارکت و همکاری در بعد اجتماعی، در مناطق روستایی تأثیرگذار بوده است. سایر مطالعات انجام شده در زمینه موانع ایجاد کسب‌وکار خرد به طور خلاصه در جدول زیر قابل مشاهده است:

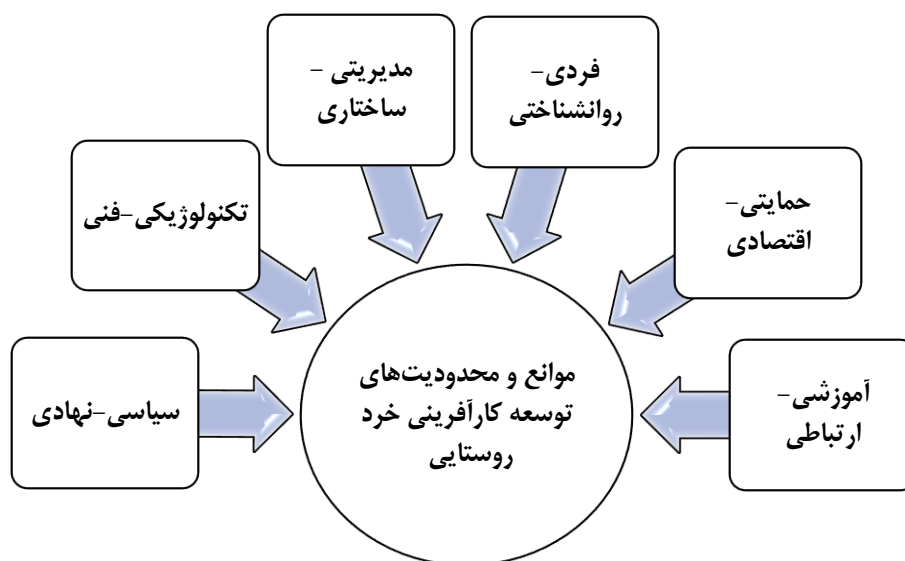
جدول ۱- خلاصه مطالعات انجام شده در زمینه موانع استقرار کسب‌وکار خرد روستایی در ایران و جهان

ردیف	عنوان پژوهش	پژوهشگران/سال	چالش‌ها
۱	طراحی الگوی جدید توسعه پایدار کسب‌وکارهای خرد مبتنی بر ظرفیت بازار شرکت‌های بزرگ با میانجی‌گری صندوق کارآفرینی امید	احمدی و همکاران (۱۳۹۸)	موانع اقتصادی- حمایتی و دانشی: محدودیت منابع برای راه‌اندازی و توسعه کسب‌وکار خود، عدم توان فروش محصولات تولیدی در بازار، محدودیت منابع مالی، عدم تجربه و راه‌اندازی کسب‌وکار، عدم توان جذب کارکنان خوب، فقدان دانش کسب‌وکار
۲	چالش‌ها و راهکارهای توسعه کارآفرینی روستایی در شهرستان بهار	رشیدیان و همکاران (۱۴۰۰)	موانع اقتصادی-حمایتی: هزینه بالای تولید (انرژی و نیروی کار)، ضعف زیرساخت‌های حمایتی همچون بیمه
۳	طراحی الگوی توسعه کارآفرینی روستایی در کسب‌وکارهای خرد	فرحی و گلرد (۱۴۰۱)	موانع شخصیتی و رفتاری: همانند عدم ریسک‌پذیری بالا، پایین بودن میل به ایده‌پردازی و کشف راه‌حل‌های خلاقانه؛ موانع ساختاری و تجهیزات: امکانات و مشکلات مالی و نبود شغل
۴	شناسایی چالش‌های رشد و توسعه کارآفرینی روستایی در روستاهای استان همدان	رشادی (۱۴۰۲)	موانع اجتماعی و اقتصادی: کارآفرینی نیاز محور، برندسازی ناقص، پیشرفت با کار مضاعف، شبکه‌سازی محدود و خانواده‌محوری
۵	شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر ایجاد فرصت‌های کارآفرینی روستایی در ایران	صالحی خاکی و همکاران (۲۰۱۹)	موانع اقتصادی: سطح درآمد پایین روستاییان و به تبع آن پس‌انداز کم خانواده‌ها در نتیجه نبود سرمایه کافی
۶	کارآفرینی روستایی و بافت آن: عبور از موانع محیطی از طریق گروه‌های زنان	سمکونده ^۱ و همکاران (۲۰۲۱)	موانع حمایتی و اقتصادی: دسترسی محدود به بازارهای سودآور، فقدان شبکه‌های تجاری، زمان محدود، فقر و منابع مالی ناکافی

^۱ Semkunde

ردیف	عنوان پژوهش	پژوهشگران/سال	چالش‌ها
۷	تحلیل قصد کارآفرینی روستایی دانشجویان کشاورزی بر اساس نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده تعمیم‌یافته	موسیوند ^۱ و همکاران (۲۰۲۲)	موانع اقتصادی: ایجاد بازار برای فروش محصولات
۸	دسته‌بندی چالش‌های مشاغل خانگی در مناطق روستایی شهرستان ساری با استفاده از تکنیک ترکیبی DEMATELISM	شریفی‌نیا ^۲ (۲۰۲۲)	موانع مالی و نگرشی: چالش مالی، بازار، کانال‌های توزیع و واسطه‌ای، چالش‌های قیمتی و چالش‌های رفتاری و نگرشی
۹	عوامل مؤثر بر شروع یک کسب‌وکار موفق روستایی	بوراتی ^۳ و همکاران (۲۰۲۲)	عوامل شخصیتی- رفتاری؛ فرهنگی-اجتماعی؛ عوامل دولتی
۱۰	تدوین چارچوبی برای زیست‌بوم کارآفرینی در کشورهای در حال توسعه: کاربرد نظریه نهادی	بامفو ^۴ و همکاران (۲۰۲۳)	موانع قانونی و نهادی: قوانین و الزامات، هنجارهای جامعه، حوزه مالی، دانش و مهارت، تجربه، سوء مدیریت به ویژه سوء مدیریت مالی

در جمع‌بندی مطالب بیان شده می‌توان گفت، توسعه کارآفرینی خرد، به‌ویژه در حوزه صنایع‌دستی روستایی، تحت تأثیر مجموعه‌ای از موانع و محدودیت‌ها در سطوح مختلف قرار دارد. این موانع می‌توانند شامل محدودیت‌های مدیریتی و ساختاری، ضعف‌های آموزشی و ارتباطی، موانع تکنولوژیکی و فنی، موانع حمایتی-اقتصادی، موانع فردی-روانشناختی و موانع سیاسی-نهادهای باشند. بنابراین، باتوجه‌به مطالعات انجام شده می‌توان موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی خرد روستایی در واحدهای صنایع‌دستی به طور خلاصه (شکل ۱) بیان کرد:

شکل ۱- موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی خرد روستایی در واحدهای صنایع‌دستی

باتوجه‌به موانع مطرح شده، پژوهش حاضر با هدف شناسایی و اولویت‌بندی موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی در حوزه صنایع‌دستی روستایی در استان مازندران، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. باتوجه‌به کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی این

¹ Mousivand

² Sharifinia

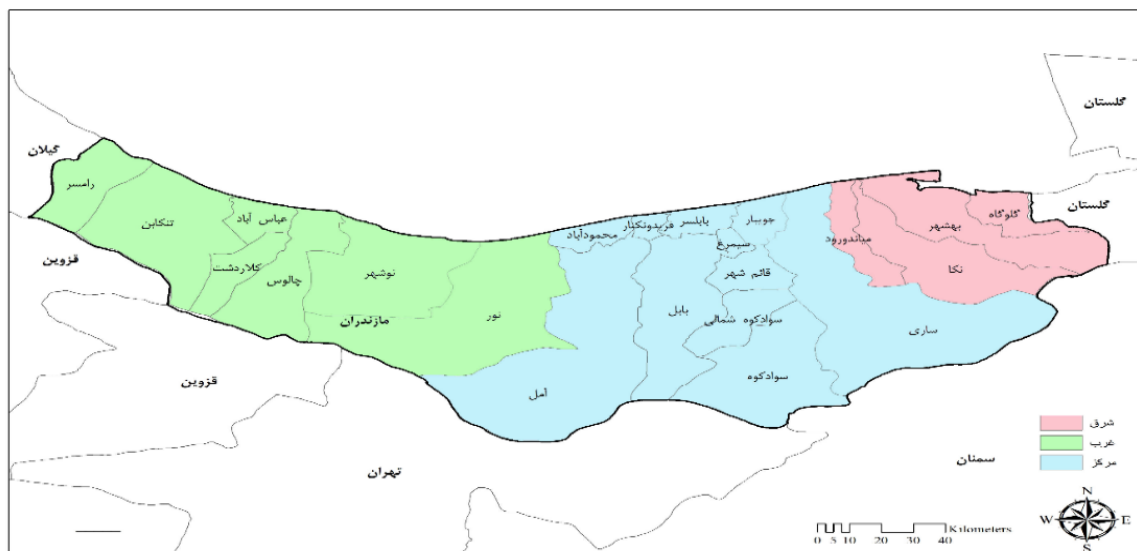
³ Buratti

⁴ Bamfo

استان به دلیل تغییرات اقلیمی و خشکسالی، تمرکز بر معیشت‌های جایگزین مانند صنایع دستی، ضروری به نظر می‌رسد. نتایج این تحقیق می‌تواند به برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران کمک کند تا با درک عمیق از موانع موجود، راهکارهای حمایتی مؤثر و متناسب با شرایط بومی را تدوین نمایند. این امر نه تنها به ایجاد اشتغال و افزایش درآمد روستاییان کمک می‌کند، بلکه به حفظ و احیای فرهنگ و هنر بومی نیز منجر خواهد شد.

۳- روش، تکنیک‌ها و قلمرو

پژوهش انجام شده توصیفی از نوع پیمایشی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی بود که با ابزار پرسشنامه انجام شد. جامعه آماری مورد مطالعه کارآفرینان روستایی صنایع دستی استان مازندران بودند که باتوجه به آمار ارائه شده توسط اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان مازندران ۲۶۹۰ نفر می‌باشند که به دلیل گستردگی جامعه آماری اقدام به نمونه‌گیری شد. لذا، حجم نمونه با نرم‌افزار G-Power، ۲۴۶ نفر تعیین شد. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی چندمرحله‌ای با انتساب متناسب استفاده شد. نظر به گستردگی جغرافیایی حوزه مورد مطالعه و باتوجه به همگونی شهرستان‌های مورد مطالعه از نظر موضوع تحقیق و ازسوی دیگر نظر به محدودیت‌های زمانی و مالی، به منظور دستیابی به یک نمونه برآیند، ابتدا منطقه مورد مطالعه (از ۲۲ شهرستان استان مازندران) از نظر موقعیت جغرافیایی به سه حوزه شرق، غرب و مرکز تقسیم شد تا نمونه‌های انتخابی از پراکندگی مناسب برخوردار باشند. سپس با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی از هر منطقه چند شهرستان که دارای پتانسیل بالا در صنایع دستی است، جهت مطالعه انتخاب شد. روش انتخاب نمونه‌ها در این مطالعه از نوع چندمرحله‌ای و ترکیبی از نمونه‌گیری طبقه‌ای، تصادفی با انتساب متناسب بود. از میان انواع متعدد صنایع دستی موجود در منطقه هفت مورد شامل: سفالگری، گلیج‌بافی، گلیم‌بافی، جاجیم‌بافی، حصیربافی، چوب‌تراشی و لاک‌تراشی بر اساس مهم‌ترین صنایع دستی استان مازندران، انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند. حجم نمونه آماری پژوهش به تفکیک منطقه جغرافیایی قالب در جدول ۲ قابل مشاهده است.

شکل ۲- نقشه محدوده مورد مطالعه

جدول ۲- حجم نمونه آماری به تفکیک منطقه جغرافیایی

منطقه جغرافیایی	شهرستان‌ها	تولید انفرادی	تولید کارگاهی	مجموع	نمونه
شرق	بهشهر، گلوگاه، میانرود، نکا	۵۰۶	۱۲۶	۶۳۲	۵۸
مرکز	آمل، بابل، بابلسر، جویبار، ساری، سیمرغ، سوادکوه، سوادکوه شمالی، فریدونکنار، قائم شهر، محمودآباد	۱۱۹۹	۳۶۳	۱۵۶۲	۱۴۳
غرب	تنکابن، چالوس، رامسر، عباس آباد، کلاردشت، نور، نوشهر	۴۷۹	۱۷	۴۹۶	۴۵
مجموع		۲۱۸۳	۵۰۶	۲۶۸۹	۲۴۶

با بررسی ادبیات نظری و پیشینه تحقیقات انجام شده در زمینه موانع و محدودیت‌های کارآفرینی در صنایع دستی، متغیرها و گویه‌هایی در این زمینه استخراج و در قالب پرسشنامه طراحی شد. متغیرهای تحقیق شامل شش موانع از جمله موانع فردی-روانشناختی (۵ گویه)، موانع مدیریتی-ساختاری (۵ گویه)، موانع حمایتی-اقتصادی (۶ گویه)، موانع تکنولوژیکی و فنی (۴ گویه)، موانع آموزشی-ارتباطی (۷ گویه) و موانع سیاسی-نهادی (۵ گویه) است. برای اطمینان از مناسب بودن گویه‌ها و متغیرهای طرح شده در پرسشنامه، به بررسی روایی^۱ و پایایی^۲ ابزار تحقیق پرداخته شد. به‌منظور برآورد روایی پرسشنامه از نظر تعدادی از متخصصان شامل اعضای هیئت علمی گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری و کارشناسان صنایع دستی استان مازندران استفاده و مورد بررسی، بازمینی و اصلاح و تأیید قرار گرفت. و روایی تشخیصی پرسشنامه با استفاده از شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) بهره گرفته شد و برای سنجش پایایی پرسشنامه آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی مورد سنجش قرار گرفت که در نتیجه سنجش، متغیرها از مقدار مناسبی برخوردار بودند و مورد تأیید قرار گرفتند.

به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش، از روش حداقل مربعات جزئی و نرم‌افزارهای smart PLS V.3 و SPSS V.27 استفاده شد. همچنین، گویه‌های پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت پنج‌تایی در محدوده طیفی ۱ تا ۵ مورد سنجیده قرار گرفتند.

جدول ۳- مؤلفه‌ها و گویه‌های موانع توسعه کارآفرینی خرد روستایی

مؤلفه‌های موانع	گویه‌ها	تعداد گویه	مقدار آلفا
فردی-روانشناختی	نداشتن اعتمادبه‌نفس و پایین بودن روحیه‌ی ریسک‌پذیری برای راه‌اندازی کسب‌وکار- پایین بودن میل به ایده‌پردازی و کشف راه‌حل‌های خلاقانه- عدم روحیه کارگروهی و اعتماد به یکدیگر- فقدان دانش فردی در خصوص کسب‌وکار	۵	۰/۸۶۳
مدیریتی-ساختاری	فقدان و نبود صلاحیت‌های مدیریتی صاحبان مشاغل - ناکارآمدی روش‌های سنتی هدایت کسب‌وکارها برای بهبود کارایی - مشکلات دریافت مجوز برای کسب‌وکارهای خرد- محدودیت منابع برای راه‌اندازی و توسعه کسب‌وکار- نبود اتحادیه‌های قوی و فعال در توسعه صنایع خرد روستایی	۵	۰/۷۳۸
حمایتی-اقتصادی	عدم همکاری بانک‌ها برای ارائه وام کم بهره- حمایت ناکافی دولت از کارآفرینان خرد (از جمله بیمه کردن افراد و کسب‌وکار و توسعه کسب‌وکار)- بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی- زمان بر بودن دسترسی به وام‌ها- درآمد پایین ناشی از کسب‌وکارهای خرد و عدم ثبات شغلی به دلیل نوسانات اقتصادی و رکود بازار- دسترسی محدود به بازارهای سودآور داخلی و جهانی	۶	۰/۹۳۰
تکنولوژیکی و فنی	نبود تجهیزات و ابزارهای با کیفیت بالا برای تولید محصول با استاندارد - سرمایه‌گذاری ناکافی در فناوری- دانش بسیار کم در مورد فناوری‌های هوشمند و نوین در صنایع خرد- فقدان استخدام نیروی کار ماهر و متخصص	۴	۰/۷۵۵
آموزشی-ارتباطی	عدم ارتباط و هماهنگی بین مراکز آموزش عالی و مهارت آموزی فنی و حرفه‌ای- ضعف منابع اطلاعاتی برای کسب دانش لازم- عدم دسترسی به کانال‌های ارتباطی مناسب- فقدان آموزش کافی و مهارت کارآفرینی - فقدان شبکه‌های تجاری و مجازی قوی در صنایع خرد روستایی- کمبود تبلیغات گسترده در رسانه‌های بین‌المللی و فضای مجازی - عدم فرهنگ‌سازی مناسب برای تبلیغ و ترویج گرایش جوانان به صنایع دستی	۷	۰/۸۵۸
سیاسی-نهادی	تحریم و سیاست‌های جهانی و عدم ارتباطات بین‌المللی برای صادرات محصول- عدم توانایی شناسایی بازارهای مناسب داخلی و خارجی جهت تضمین خرید- نبود تبلیغات مناسب و ارتباط بهینه بین مشتریان و کارآفرینان- فقدان برنامه ریزی بهینه در فروش محصولات تولیدی در بازار- حکمرانی ضعیف در ساختار مدیریت کسب‌وکارهای روستایی	۵	۰/۸۹۲

¹ Validity

² Reliability

۴- یافته‌ها و تحلیل داده

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان

نتایج مطالعات نشان داد که از میان ۲۴۶ نفر از پاسخگویان، زنان با کسب ۵۱/۲ درصد (۱۲۶ نفر) بیشترین فراوانی را در بین کارآفرینان صنایع‌دستی در مقابل مردان با کسب ۴۸/۰ درصد (۱۱۸ نفر) به خود اختصاص داده‌اند. در جامعه مورد مطالعه ۲۸ درصد (۶۹ نفر) در محدوده سنی ۵۱ تا ۶۰ سال و ۲۶ درصد (۶۴ درصد) در محدوده سنی ۴۱ تا ۵۰ سال بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده بودند. تعداد کمترین نیز مربوط به افراد زیر ۳۰ سال با ۷/۷ درصد (۱۹ نفر) بود. حدود ۷۷ درصد از جامعه، تولید صنایع‌دستی را به‌عنوان شغل اصلی خود انتخاب کرده‌اند که از این مقدار لاک‌تراشی و چوب‌تراشی ۲۳/۲ درصد، گلیم‌بافی و جاجیم‌بافی ۲۲/۴ درصد، سفالگری ۱۸/۷ درصد و حصیربافی ۱۲/۶ درصد را تشکیل داده‌اند و سایر افراد جامعه برای کسب درآمد بیشتر در کنار تولید صنایع‌دستی به کار کشاورزی و سایر مشاغل مشغول‌اند. همچنین، نتایج حاصل از بررسی اطلاعات جمع‌آوری شده نشان داد که ۶۲/۶ درصد از کارآفرینان کمتر از ۳۰ سال و ۳۲/۵ درصد بالای ۳۰ سال سابقه فعالیت در زمینه صنایع‌دستی داشتند.

اولویت‌بندی موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی در صنایع‌دستی روستایی

مطابق با نتایج جدول ۴، موانع سیاسی-نهادی با میانگین ۴/۰۱۷ با دو گویه «تحریم و سیاست‌های جهانی و عدم ارتباطات بین‌المللی برای صادرات محصول» و «عدم توانایی شناسایی بازارهای مناسب داخلی و خارجی جهت تضمین خرید» از مهم‌ترین موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی در صنایع‌دستی روستایی از نظر جامعه مورد مطالعه است. بعد از موانع سیاسی-نهادی، موانع حمایتی-اقتصادی با میانگین ۳/۸۵۰ با دو گویه «دسترسی محدود به بازارهای سودآور داخلی و جهانی» و «درآمد پایین ناشی از کسب‌وکارهای خرد و عدم ثبات شغلی به دلیل نوسانات اقتصادی و رکود بازار» در رتبه دوم قرار گرفتند. همچنین، موانع مدیریتی-ساختاری با میانگین ۲/۳۹۲ با گویه «محدودیت منابع برای راه‌اندازی و توسعه کسب‌وکار»؛ موانع فردی-روانشناختی با میانگین ۳/۲۹۷ با گویه «عدم تجربه و راه‌اندازی کسب‌وکار»؛ موانع آموزشی-ارتباطی با میانگین ۲/۸۹۸ با شناسایی کمبود تبلیغات گسترده در رسانه‌ها و فضای مجازی، فقدان شبکه‌های تجاری و مجازی قوی در زمینه صنایع خرد روستایی و عدم فرهنگ‌سازی مناسب برای تبلیغ و ترویج؛ موانع تکنولوژیکی و فنی با میانگین ۲/۴۹۵ با شناسایی کمبود و فقدان نیروی کار ماهر و متخصص و نبود تجهیزات و ابزارهای با کیفیت به ترتیب جزء مهم‌ترین موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی در صنایع‌دستی روستایی شناسایی شدند. لذا، یافته‌ها حاکی از آن است که توسعه کارآفرینی در صنایع‌دستی روستایی یک موضوع چند بعدی است و برای موفقیت، نیازمندی‌های جامعی دارد.

مقادیر بارهای عاملی تمامی نشانگرهای هر شش شاخص موانع و محدودیت‌های کارآفرینی خرد روستایی در مدل به‌دست‌آمده، بالاتر از ۰/۵ و مقادیر t نیز (جدول ۵) بالاتر از ۱/۹۶ بدست آمد. در نتیجه، در سطح اطمینان ۹۵ درصد در سطح خطای ۵ درصد هر شش عامل مورد تأیید قرار گرفتند. لذا، تمامی نشانگرها معنی‌دار است. بنابراین، تمامی نشانگرهای انتخاب شده برای هر شش شاخص موانع و محدودیت‌ها برای مدل مناسب ارزیابی شد.

به‌منظور سنجش پایایی درونی شاخص‌ها، از آلفای کرونباخ استفاده شد. مطابق با نتایج جدول ۶، مقادیر این آماره برای تمامی متغیرها بالاتر از ۰/۷ به دست آمد؛ لذا پایایی درونی سازه‌های مربوط به موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی در صنایع دستی روستایی تأیید شد. همچنین، برای بررسی دقیق‌تر پایایی، پایایی ترکیبی (CR) نیز محاسبه گردید. نتایج نشان داد که مقادیر CR برای تمامی شاخص‌ها بالاتر از ۰/۸ است که حاکی از پایایی مطلوب و مناسب پرسشنامه می‌باشد.

برای سنجش روایی همگرا در تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SmartPLS برای برازش مدل اندازه‌گیری از شاخص AVE استفاده می‌شود. این شاخص مطابق با نتایج جدول ۵، بالاتر از ۰/۷ است (مقدار ملاک = ۰/۵) که نشان‌دهنده برخورداری مدل از روایی همگرای مناسب است. همچنین از ماتریس فورنل و لارکر برای سنجش روایی واگرا در مدل معادلات ساختاری با روش حداقل مربعات جزئی در نرم‌افزار SmartPLS استفاده شد. مطابق با جدول ۶ مدل از روایی واگرای مناسبی برخوردار است.

جدول ۵- پارامترهای آماری مدل اندازه‌گیری موانع توسعه کارآفرینی در صنایع دستی روستایی

مؤلفه	گویه	نماد	بار عاملی	ضریب مسیر	مقدار t
موانع فردی - روانشناختی Individual & Psychological	نداشتن اعتمادبه‌نفس و روحیه‌ی ریسک‌پذیری پایین در راه‌اندازی کسب‌وکار	IPB1	۰/۸۰۳		۲۷/۸۹۰
	پایین‌بودن میل به ایده‌پردازی و کشف راه‌حل‌های خلاقانه	IPB2	۰/۸۰۸	۰/۶۲۸	۳۱/۷۸۷
	عدم روحیه کارگروهی و اعتماد به یکدیگر	IPB3	۰/۷۰۸		۱۳/۹۵۸
	فقدان دانش فردی در خصوص کسب‌وکار	IPB4	۰/۸۴۶		۴۱/۸۳۰
	عدم تجربه و راه‌اندازی کسب‌وکار	IPB5	-		-
موانع مدیریتی - ساختاری Management & Structural	فقدان و نبود صلاحیت‌های مدیریتی صاحبان مشاغل	MSB1	۰/۸۱۸		۳۳/۹۳۸
	ناکارآمدی روش‌های سنتی هدایت کسب‌وکارها برای بهبود کارایی	MSB2	۰/۷۹۵		۲۸/۵۷۰
	مشکلات دریافت مجوز برای کسب‌وکارهای خرد	MSB3	۰/۶۰۰	۰/۸۲۲	۱۰/۴۷۴
	محدودیت منابع برای راه‌اندازی و توسعه کسب‌وکار	MSB4	-		-
	نبود اتحادیه‌های قوی و فعال در توسعه صنایع خرد روستایی	MSB5	۰/۶۹۸		۱۹/۶۵۱
موانع حمایتی - اقتصادی Supportive & Economic	عدم همکاری بانک‌ها برای ارائه وام کم بهره	SEB1	۰/۸۹۴		۵۶/۹۳۰
	حمایت ناکافی دولت از کارآفرینان خرد (از جمله بیمه‌کردن افراد و کسب‌وکار و توسعه کسب‌وکار)	SEB2	-		-
	بالابودن نرخ سود تسهیلات بانکی	SEB3	۰/۶۷۸	۰/۶۶۲	۱۲/۵۲۰
	زمان بر بودن دسترسی به وام‌ها	SEB4	۰/۷۱۷		۱۳/۰۵۷
	درآمد پایین ناشی از کسب‌وکارهای خرد و عدم ثبات شغلی به دلیل نوسانات اقتصادی و رکود بازار	SEB5	۰/۷۲۰		۱۳/۸۷۰
	دسترسی محدود به بازارهای سودآور داخلی و جهانی	SEB6	۰/۷۴۷		۲۱/۸۲۹
موانع تکنولوژیکی و فردی Technical & Technical	نبود تجهیزات و ابزارهای با کیفیت بالا برای تولید محصول با استاندارد	TTB1	۰/۸۷۷		۵۹/۱۴۸
	سرمایه‌گذاری ناکافی در فناوری	TTB2	۰/۸۳۰	۰/۷۵۴	۳۰/۷۱۸
	دانش بسیار کم در مورد فناوری‌های هوشمند و نوین در صنایع خرد	TTB3	-		-
	فقدان استخدام نیروی کار ماهر و متخصص	TTB4	۰/۷۷۰		۱۶/۱۴۸
موانع آموزشی - ارتباطی Educational &	عدم ارتباط و هماهنگی بین مراکز آموزش عالی و مهارت آموزشی فنی و حرفه‌ای	ECB1	۰/۷۰۹		۱۶/۱۲۰
	ضعف منابع اطلاعاتی برای کسب دانش لازم	ECB2	۰/۸۲۲		۳۳/۴۹۷

مؤلفه	گویه	نماد	بار عاملی	ضریب مسیر	مقدار t
موانع سیاسی- نهادی Institutional & Political	عدم دسترسی به کانال‌های ارتباطی مناسب	ECB3	۰/۷۶۲	۰/۸۲۰	۲۲/۷۵۴
	فقدان آموزش کافی و مهارت کارآفرینی	ECB4	-	-	-
	فقدان شبکه‌های تجاری و مجازی قوی در صنایع خرد روستایی	ECB5	۰/۷۸۴	-	۲۷/۱۵۸
	کمبود تبلیغات گسترده در رسانه‌های بین‌المللی و فضای مجازی	ECB6	-	-	-
	عدم فرهنگ‌سازی مناسب برای تبلیغ و ترویج گرایش جوانان به صنایع دستی	ECB7	۰/۷۳۹	-	۲۲/۸۴۷
	تحریم و سیاست‌های جهانی و عدم ارتباطات بین‌المللی برای صادرات	PIB1	۰/۸۹۰	-	۵۱/۳۴۳
	عدم توانایی شناسایی بازارهای مناسب داخلی و خارجی جهت تضمین خرید	PIB2	۰/۷۶۱	-	۲۱/۰۹۰
	نبود تبلیغات مناسب و ارتباط بهینه بین مشتریان و کارآفرینان	PIB3	۰/۵۹۹	۰/۵۵۲	۷/۷۵۹
	فقدان برنامه ریزی بهینه در فروش محصولات تولیدی در بازار	PIB4	-	-	-
	حکمرانی ضعیف در ساختار مدیریت کسب‌وکارهای روستایی	PIB5	۰/۷۰۱	-	۱۳/۲۹۴

مقیاس ۱- بسیار کم، ۲- کم، ۳- متوسط، ۴- زیاد، ۵- بسیار زیاد

جدول ۶- پارامترهای آماری ارزیابی برازش مدل موانع توسعه کارآفرینی در صنایع دستی روستایی

موانع	بار عاملی	مقدار t	R ²	CR	AVE	آلفای کرونباخ
فردی-روانشناختی	۰/۶۳۸	۱۲/۰۲۷	۰/۴۰۷	۰/۸۷۱	۰/۶۲۹	۰/۸۰۴
مدیریتی-ساختاری	۰/۸۲۲	۳۵/۷۵۷	۰/۶۷۵	۰/۸۲۱	۰/۵۳۷	۰/۷۰۸
حمایتی-اقتصادی	۰/۶۶۲	۱۴/۹۱۵	۰/۴۳۸	۰/۸۶۸	۰/۵۷۰	۰/۸۱۰
تکنولوژیکی و فنی	۰/۷۵۴	۲۵/۰۳۸	۰/۵۶۹	۰/۸۶۶	۰/۶۸۳	۰/۷۷۲
آموزشی-ارتباطی	۰/۸۲۰	۳۴/۳۰۲	۰/۶۷۲	۰/۸۷۵	۰/۵۸۴	۰/۸۲۱
سیاسی-نهادی	۰/۵۵۲	۹/۵۰۷	۰/۳۰۴	۰/۸۳۱	۰/۵۵۶	۰/۷۴۲

جدول ۷- ماتریس سنجش روایی واکرا (معیار فورنل-لارکر)

متغیرها	آموزشی-ارتباطی	فردی-روانشناختی	سیاسی-نهادی	مدیریتی-ساختاری	حمایتی-اقتصادی	تکنولوژیکی و فنی
موانع آموزشی-ارتباطی	۰/۷۶۴					
موانع فردی-روانشناختی	۰/۴۰۶	۰/۷۹۳				
موانع سیاسی-نهادی	۰/۳۴۸	۰/۱۷۸	۰/۷۴۵			
موانع مدیریتی-ساختاری	۰/۶۰۸	۰/۵۰۰	۰/۳۳۶	۰/۷۳۳		
موانع حمایتی-اقتصادی	۰/۴۱۴	۰/۱۱۸	۰/۴۳۸	۰/۴۳۷	۰/۷۵۵	
موانع تکنولوژیکی و فنی	۰/۵۵۱	۰/۴۸۰	۰/۲۶۶	۰/۵۸۳	۰/۳۴۷	۰/۸۲۷

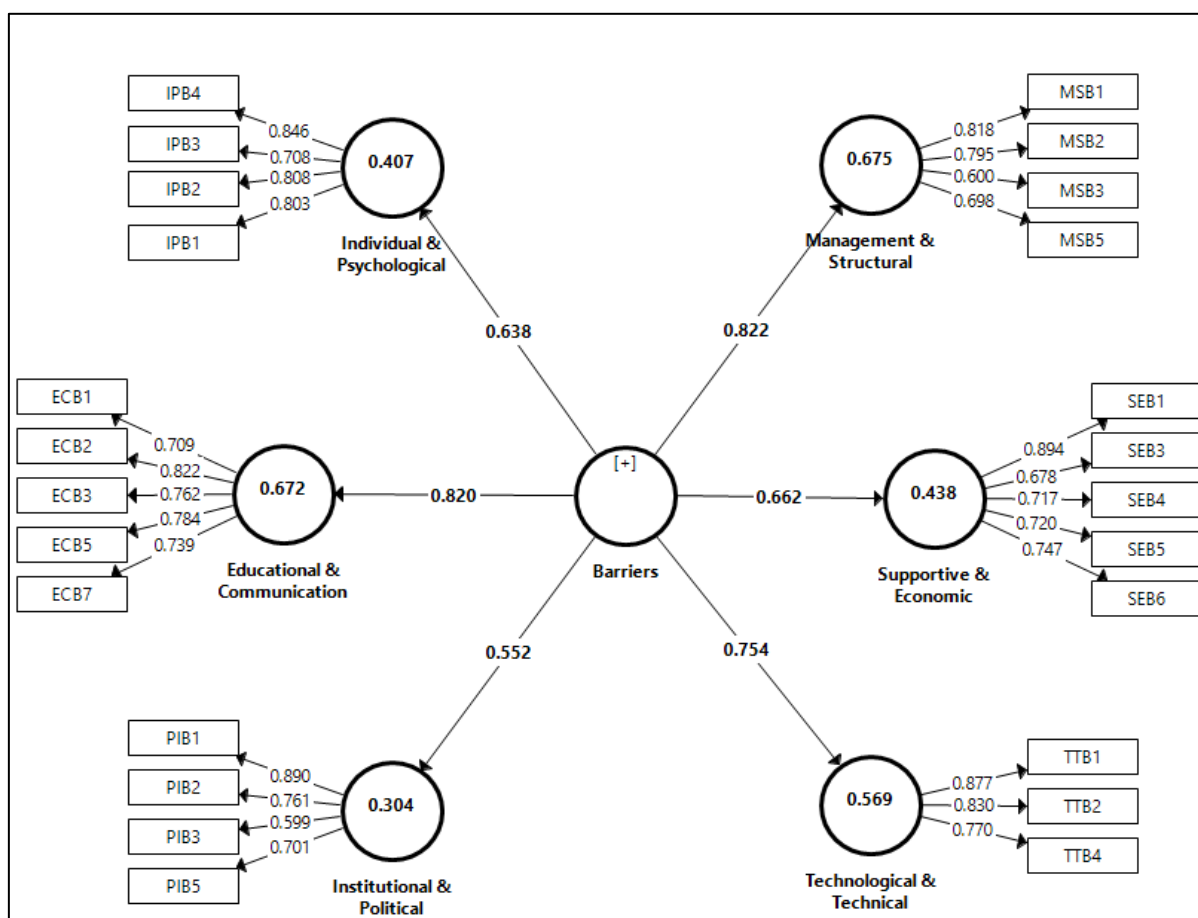
پس از ارزیابی و تأیید برازندگی بخش اندازه‌گیری به ارزیابی برازندگی بخش ساختاری مدل پرداخته شده است. در این بخش برای ارزیابی بخش ساختاری مقادیر ضریب مسیر، مقادیر T-value و شاخص R² مورد ارزیابی قرار گرفت. در نتیجه شاخص‌ها و نشانگرهای مدل موانع کارآفرینی خرد از اعتبار لازم و همسویی بالایی برخوردار است.

تفسیر مدل تحلیل عاملی تأییدی موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی در صنایع دستی روستایی

در شکل ۳ تأثیر متغیرهای آشکار بر متغیرهای پنهان و تأثیر متغیرهای پنهان بر موانع و محدودیت‌های توسعه کارآفرینی در صنایع دستی روستایی بر پایه ضریب مسیر و مقدار بارهای عاملی استاندارد شده مورد مقایسه قرار گرفت. بر اساس نتایج بدست آمده موانع مدیریتی-ساختاری (با ضریب مسیر ۰/۸۲۲) از مؤثرترین موانع و محدودیت‌ها بوده است. از بین متغیرهای

مختلف موانع مدیریتی-ساختاری مهم‌ترین عامل «فقدان و نبود صلاحیت‌های مدیریتی صاحبان مشاغل» بوده است. پس از موانع مدیریتی-ساختاری به ترتیب موانع آموزشی-ارتباطی (با ضریب مسیر ۰/۸۲۰) و شاخص «ضعف منابع اطلاعاتی برای کسب دانش لازم»، موانع تکنولوژیکی و فنی (با ضریب مسیر ۰/۷۵۴) با متغیر «نبود تجهیزات و ابزارهای با کیفیت بالا برای تولید محصول با استاندارد»، و موانع حمایتی-اقتصادی (با ضریب مسیر ۰/۶۶۲) با گویه «عدم همکاری بانک‌ها برای ارائه وام کم بهره»، موانع فردی-روانشناختی (با ضریب مسیر ۰/۸۳۸) با شاخص «فقدان دانش فردی در خصوص کسب و کار»، موانع سیاسی-نهادی (با ضریب مسیر ۰/۵۵۲) و متغیر «تحریم و سیاست‌های جهانی و عدم ارتباطات بین‌المللی برای صادرات محصول» از مهم‌ترین و مؤثرترین موانع و عوامل در توسعه کارآفرینی در صنایع دستی روستایی در استان مازندران بودند.

شکل ۳- مقادیر بارهای عاملی و ضرایب مسیر مدل موانع توسعه کارآفرینی در صنایع دستی روستایی

۵- بحث و فرجام

این پژوهش شش دسته از موانع کلیدی را در مسیر توسعه کارآفرینی صنایع دستی روستایی شناسایی کرده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که موانع فردی-روانشناختی (۰/۸۳۸) به‌عنوان کلیدی‌ترین چالش توسعه کارآفرینی در صنایع دستی مازندران شناسایی شد. در تبیین این مانع، دو گویه «فقدان دانش فردی در خصوص کسب و کار» و «پایین بودن میل به ایده‌پردازی و خلاقیت» بالاترین بارهای عاملی را به خود اختصاص داده‌اند. این امر حاکی از آن است که هنرمندان روستایی مازندران علی‌رغم برخورداری از مهارت فنی بالا، با خلأ جدی در «سواد کسب و کار» (نظیر تحلیل بازار و مدیریت مالی)

روبرو هستند؛ یافته‌ای که با نتایج احمدی و همکاران (۱۳۹۸) و هاجریان^۱ و همکاران (۲۰۲۱) همسویی کامل دارد. این محققان نیز تأکید می‌کنند که در کسب‌وکارهای خرد، «فرد» رکن اصلی است و ضعف در دانش غیرفنی، مستقیماً به شکست طرح‌های اشتغال‌زایی می‌انجامد. همچنین، این نتیجه مؤید یافته‌های اولادجا^۲ و همکاران (۲۰۲۳) است که «سرمایه انسانی» را پیش‌نیاز گذار از معیشت سنتی به کارآفرینی مدرن می‌دانند. در تأیید این دیدگاه، کوچکی^۳ و همکاران (۲۰۲۵) در مطالعه‌ای بر کارآفرینان شمال ایران نشان داده‌اند که «توانایی» و «انگیزه» قوی‌ترین محرک‌های رفتار کارآفرینانه هستند؛ یافته‌ای که لزوم ارتقای سواد کسب‌وکار را برای تبدیل خلاقیت به رفتار اقتصادی در منطقه مازندران بیش‌ازپیش اثبات می‌کند. از سوی دیگر، پایین بودن نمره خلاقیت (ضعف در ایده‌پردازی و خلاقیت) نشان‌دهنده نوعی «تکرار و ایستایی» در تولیدات منطقه است. این پدیده با پژوهش شاهرخی ساردو و شریفزاده (۱۴۰۱) همخوانی دارد که چالش‌های روان‌شناختی را سد راه تنوع‌بخشی به محصولات می‌دانند. از نگاه جولایی و همکاران (۱۴۰۱) نیز، این ضعف ریشه در ریسک‌پذیری پایین روستاییان داشته که مانع از انطباق محصولات سنتی با سلیقه مشتریان مدرن می‌گردد.

در اولویت دوم، موانع مدیریتی-ساختاری (۰/۸۲۲) قرار دارند که در آن گویه‌های «فقدان صلاحیت‌های مدیریتی صاحبان مشاغل» و «ناکارآمدی روش‌های سنتی هدایت کسب‌وکار» بیشترین نقش بازدارندگی را ایفا می‌کنند. تحلیل این بخش نشان می‌دهد که اکثر فعالان این حوزه، اگرچه صنعتگرانی خبره هستند، اما لزوماً مدیرانی توانمند محسوب نمی‌شوند. این نتیجه با مطالعات فرحی و گلرد (۱۴۰۱) و محمدکریمی و همکاران (۱۳۹۹) همسو است که ضعف در برنامه‌ریزی و سازماندهی را عامل زوال زود هنگام کسب‌وکارهای خرد می‌دانند. همچنین، اصرار بر مدل‌های قدیمی اداره کارگاه، کارایی اقتصادی را کاهش داده است که این یافته با نظریه لیچ و ولری^۴ (۲۰۱۷) مطابقت دارد؛ آن‌ها معتقدند بدون گذار از مدیریت سنتی به مدیریت علمی، کسب‌وکارهای روستایی در سطح «اقتصاد معیشتی» درجا خواهند زد.

در رتبه سوم موانع آموزشی-ارتباطی (۰/۸۲۰) قرار گرفت. در این بخش گویه‌های «ضعف منابع اطلاعاتی برای کسب دانش» و «فقدان شبکه‌های تجاری و مجازی قوی» اهمیت ویژه‌ای داشتند. بر این اساس، کارآفرینان روستایی مازندران به داده‌های به‌روز درباره قیمت‌گذاری، استانداردهای صادراتی و تحلیل رقبا دسترسی محدودی دارند. این وضعیت مصداق بارز «شبکه‌سازی محدود» است که رشادی (۱۴۰۲) آن را موضوع اصلی بازار می‌داند؛ همچنین شریفی‌نیا (۲۰۲۲) تأکید می‌کند که این خلأ اطلاعاتی در مناطق روستایی مازندران، منجر به ظهور چالش‌های قیمتی و تسلط واسطه‌ها شده است. در عصر اقتصاد دیجیتال، نبود پلتفرم‌های تخصصی باعث حذف محصولات بومی از چرخه رقابت شده است. این نتیجه با یافته‌های سمکونده و همکاران (۲۰۲۱) مبنی بر فقدان شبکه‌های تجاری و بامفو و همکاران (۲۰۲۳) که بر ضرورت مدیریت دانش و بازاریابی در زیست‌بوم کارآفرینی تأکید دارند، همخوانی کامل دارد؛ چرا که شبکه‌سازی مجازی نقش کلیدی در بین‌المللی‌سازی و هویت‌بخشی در صنایع دستی ایفا می‌کند.

ادامه تحلیل یافته‌ها حاکی از آن است که موانع تکنولوژیکی و فنی (۰/۷۵۴) به‌عنوان چهارمین اولویت بازدارنده شناسایی شده‌اند. در این میان، دو گویه «نبود تجهیزات و ابزارهای باکیفیت» و «سرمایه‌گذاری ناکافی در فناوری» پیشران‌های اصلی بودند. یافته‌ها نشان می‌دهد که فقدان تجهیزات و ابزارهای باکیفیت، مانع از تولید محصولاتی با ظرافت و استاندارد جهانی شده است. این امر با مطالعه جولایی و همکاران (۱۴۰۱) همسو است که بیان می‌کنند تکنولوژی قدیمی، بهره‌وری تولید را در مناطق روستایی به شدت تقلیل می‌دهد. علاوه بر این، می‌توان این وضعیت را از منظر پژوهش رشادی (۱۴۰۲) تحلیل کرد؛ جایی که او معتقد است خلاء تکنولوژیک در روستاها منجر به پدیده‌ای به نام «پیشرفت با کار مضاعف»

¹ Hajarian

² Oladoja

³ Kouchaky

⁴ Leitch & Volery

می‌شود؛ به این معنا که کارآفرین روستایی به جای ارتقای ظرفیت محصول از طریق فناوری، ناچار است این نقیصه را با فشار فیزیکی و ساعات کاری طولانی جبران کند که در بلندمدت منجر به فرسودگی و کاهش رقابت‌پذیری می‌گردد. در رده بعدی موانع حمایتی-اقتصادی (۰/۶۶۲) جای گرفت. در این مانع گویه‌های «عدم همکاری بانک‌ها در ارائه وام کم‌بهره» و «دسترسی محدود به بازارهای سودآور» مؤلفه‌های محوری بودند. نتایج حاکی از آن است که نرخ بهره بالا و پیچیدگی‌های اداری، مانع تأمین سرمایه در گردش شده است؛ یافته‌ای که مؤید تأکید رشیدیان و همکاران (۱۴۰۰) بر ضرورت تسهیلات کم‌بهره و همچنین بامفو و همکاران (۲۰۲۳) بر چالش‌های حوزه مالی و مدیریت سوء سرمایه است. علاوه بر این، تسلط واسطه‌ها و سیستم توزیع سنتی با یافته‌های سمکونده و همکاران (۲۰۲۱) درباره «فقدان شبکه‌های تجاری» و دسترسی محدود به بازارهای سودآور همخوانی دارد؛ موضوعی که صالحی کاخکی و همکاران (۲۰۱۹) نیز آن را به‌عنوان اولویت اول (عامل اقتصادی) در ایجاد فرصت‌های کارآفرینی در ایران شناسایی کرده‌اند. در نهایت، موانع سیاسی-نهادی (۰/۵۵۲) با گویه‌های مهم «تحریم و عدم ارتباطات بین‌المللی» و «عدم توانایی در شناسایی بازارهای خارجی» در اولویت آخر قرار گرفتند. فقدان نهادهای واسطه برای مطالعه بازار با یافته‌های بامفو و همکاران (۲۰۲۳) در خصوص «چالش‌های قانونی و نهادی» و سوءمدیریت در زیست‌بوم کارآفرینی کشورهای در حال توسعه مطابقت دارد. این خلأ نهادی باعث شده است که حتی با وجود پتانسیل‌های هویتی (مانند صنایع دستی)، تولیدکننده در شناسایی تقاضای بین‌المللی دچار سردرگمی شود که لزوم اصلاح سیاست‌های حمایتی دولت را نمایان می‌سازد. صنایع دستی در استان مازندران به‌عنوان مصداقی از توسعه درون‌زا و پایدار، متکی بر مهارت‌های بومی، منابع محلی و سرمایه فرهنگی روستاهاست و با تنوع‌بخشی به معیشت روستاییان، وابستگی صرف به فعالیت‌های ناپایدار کشاورزی را کاهش می‌دهد. با تقویت تاب‌آوری اقتصادی خانوارهای روستایی، زمینه پایداری اشتغال، حفظ هویت محلی و کاهش مهاجرت روستایی را فراهم می‌سازد؛ بنابراین، نتایج تحقیق با بدنه نظری توسعه درون‌زا و توسعه پایدار روستایی همخوانی دارد. با توجه به اینکه موانع فردی-روان‌شناختی و مدیریتی بالاترین ضریب تأثیر را در عدم توسعه کارآفرینی صنایع دستی استان داشته‌اند، پیشنهادهای زیر در سه سطح عملیاتی ارائه می‌گردد:

الف) ارتقای توانمندی‌های فردی و مدیریتی (اولویت اول)

- راه‌اندازی مدرسه کسب‌وکار صنایع دستی مازندران: با توجه به خلأ «سواد کسب‌وکار»، پیشنهاد می‌شود اداره کل میراث فرهنگی با همکاری دانشگاه‌های استان (نظیر دانشگاه مازندران)، دوره‌های پودمانی کوتاه‌مدت با تمرکز بر «قیمت‌گذاری محصول»، «اصول قراردادهای تجاری» و «مدیریت زنجیره تأمین» ویژه کارآفرینان روستایی برگزار نماید.
- اجرای طرح جانشین‌پروری هنری: با توجه به آمار پایین مشارکت جوانان (۷/۷ درصد)، دولت باید مشوق‌های بیمه‌ای و مالیاتی را مشروط به جذب شاگردان جوان (زیر ۳۰ سال) توسط اساتید پیشکسوت (به‌ویژه در رشته‌های رو به زوال مانند لاک‌تراشی و نمدمالی) نماید تا از پیر شدن این حرفه جلوگیری شود.
- تأسیس کلینیک مشاوره سیار: ایجاد تیم‌های خیره‌متشکل از متخصصان بازاریابی و طراحی که به‌صورت دوره‌ای به روستاهای هدف (مانند روستای سلیم‌آباد تنکابن برای سفالگری یا آلاشت برای جاجیم‌بافی) مراجعه کرده و عرضه‌یابی مدیریتی هر کارگاه را به‌صورت اختصاصی انجام دهند.

ب) توسعه زیرساخت‌های آموزشی و تکنولوژیکی

- تجمیع بازاریابی دیجیتال در قالب یک شبکه واحد استانی جهت حذف واسطه‌ها و ارائه مشاوره‌های طراحی بر اساس سلیقه بازار به تولیدکنندگان روستایی: برای رفع مانع «فقدان شبکه‌های مجازی»، پیشنهاد می‌شود پلتفرم جامع و دو زبانه‌ای راه‌اندازی شود که مستقیماً تولیدکننده روستایی را به گردشگران و خریداران پایتخت متصل کند. این پلتفرم باید دارای درگاه پرداخت امن و سیستم لجستیک متمرکز روستایی باشد.

- تسهیلات برای جایگزینی ابزار فرسوده: بانک‌های عامل استان (مانند بانک کشاورزی و صندوق کارآفرینی امید) باید به جای پرداخت وام نقدی، «بن کارت‌های خرید تجهیزات» برای تهیه دستگاه‌های خراطی مدرن، چرخ‌های سفالگری برقی و دستگاه‌های بافت پیشرفته ارائه دهند تا کیفیت تولیدات با استانداردهای صادراتی منطبق شود.

ج) حمایت‌های اقتصادی و نهادی (رفع موانع محیطی)

- راه‌اندازی خوشه‌های صادراتی صنایع دستی: شرکت شهرک‌های صنعتی استان مازندران با تجمیع کارگاه‌های خرد در قالب خوشه‌های تخصصی، امکان حضور در نمایشگاه‌های کشورهای حاشیه دریای خزر (مانند روسیه و آذربایجان) را به صورت متمرکز فراهم کنند تا مشکل «عدم دسترسی به بازار بین‌المللی» مرتفع گردد.

- پیشنهاد خرید حمایتی دولتی: دستگاه‌های اجرایی استان با تخصیص حداقل ۳۰ درصد از بودجه خرید هدایا و اقلام تشریفاتی خود به محصولات صنایع دستی دارای شناسنامه بومی استان به «ثبات درآمدی» کارآفرینان کمک کنند.

به طور خلاصه، برای توسعه پایدار کارآفرینی در صنایع دستی روستایی در مازندران، باید رویکردی جامع و چندجانبه داشت. توسعه کارآفرینی خرد در مناطق روستایی نیازمند نگرشی جامع، نظام‌مند و چندبعدی است. این نوع کارآفرینی تنها با تأمین سرمایه یا آموزش فنی تحقق نمی‌یابد، بلکه مستلزم هم‌افزایی میان عوامل اقتصادی، نهادی، فرهنگی، آموزشی و روان‌شناختی است. بنابراین، توسعه کارآفرینی خرد با تأکید در صنایع روستایی تنها با رفع یک یا چند مانع و محدودیت امکان‌پذیر نیست؛ بلکه باید از طریق رویکردی جامع و چندجانبه به صورت هماهنگ در تمام سطوح (مدیریتی، اقتصادی، آموزشی و فرهنگی) دنبال شود.

تشکر و قدردانی

این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد رشته کارآفرینی و نوآوری دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری با عنوان "تبیین مدل توسعه کارآفرینی خرد فرصت‌محور و ضرورت‌محور (مورد مطالعه واحدهای صنایع دستی روستایی استان مازندران)" می‌باشد که با حمایت معاونت محترم پژوهش و فناوری دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری انجام شده است.

۶- منابع

آسایش طلب، روح انگیز، مولایی هنجین، نصرالله، قریشی، محمدباسط و افشاری آزاد، محمدرضا. (۱۴۰۲). عوامل مؤثر در افزایش میزان مشارکت زنان در اقتصاد روستاهای شهرستان شفت. *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۴(۳)، ۷۹-۵۹.

<https://doi.org/10.22077/vssd.2023.5160.1091>

احمدی، فرهاد، میگون پوری، محمدرضا و صادقی، حسین. (۱۳۹۸). طراحی الگوی جدید توسعه پایدار کسب‌وکارهای خرد مبتنی بر ظرفیت بازار شرکت‌های بزرگ با میانجی‌گری صندوق کارآفرینی امید. *سیاستگذاری عمومی*، ۵(۴)، ۱۳۵-۱۱۵.

<https://doi.org/10.22059/jppolicy.2020.75196>

- تاجریزی، الهام، زمانی پور، اسدالله، روستا، کوروش و میکانیکی، جواد. (۱۳۹۹). تحلیل اکتشافی عوامل انگیزه‌های کششی و رانشی کارآفرینان صنایع دستی روستایی خراسان جنوبی با رویکرد پدیدار شناسی. *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۸(۲)، ۸۷-۱۱۱. <https://doi.org/10.22067/jgrd.2021.39329>
- جمشیدی، علی‌رضا، جمینی، داوود و نظری سرمازه، حمیده. (۱۳۹۲). بررسی عوامل پیشبرنده و بازدارنده توسعه کارآفرینی زنان روستایی. *زن و جامعه*، ۴(۲)، ۱۳۷-۱۶۶. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088566.1393.5.17.5.9>
- جولایی، سمیرا، زینتی فخرآباد، حسین و ملک جعفریان، زهرا. (۱۴۰۱). تبیین سازه‌های مؤثر و چالش‌های توسعه کارآفرینی روستایی (مطالعه موردی: روستای زلفرآباد، دهستان نورآباد، استان لرستان). *مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای*، ۳(۲)، ۶۷-۵۴. رشادی، منوچهر. (۱۴۰۲). شناسایی چالش‌های رشد و توسعه کارآفرینی روستایی در روستاهای استان همدان. *توسعه محلی (روستایی-شهری)*، ۱۵(۲)، ۳۳۵-۳۱۹. <https://doi.org/10.22059/jrd.2023.367342.668822>
- رشیدیان، فاطمه، کلانتری، خلیل و براتی، علی اکبر. (۱۴۰۰). چالش‌ها و راهکارهای توسعه کارآفرینی روستایی در شهرستان بهار. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۸(۴)، ۱-۲۰. <https://doi.org/10.22069/jead.2022.19788.1557>
- سالنامه آماری استان مازندران. (۱۴۰۲). *سالنامه آماری استان مازندران* (ص. ۸۷۷). سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مازندران، معاونت آمار و اطلاعات؛ سازمان برنامه و بودجه کشور.
- شاهرخی ساردو، صالح و شریف‌زاده، مریم. (۱۴۰۱). پدیدارشناسی چالش‌های توسعه کارآفرینی روستایی از دیدگاه کارآفرینان پیشرو در بخش مرکزی شهرستان جیرفت. *آموزش و مدیریت کارآفرینی*، ۱۱(۱)، ۳۴-۱۹. <https://doi.org/10.22126/eme.2023.2457>
- شرکت آب منطقه‌ای استان مازندران. (۱۴۰۲). *گزارش وضعیت منابع آب استان مازندران از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲*. قابل دسترسی در: <https://www.mzrw.ir/st/198>
- شیرزور علی‌آبادی، زهرا. (۱۳۹۹). اولویت بندی فعالیت‌های اقتصادی فضا در راستای توسعه پایدار روستایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان قوچان). *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۱(۴)، ۳۵-۴۶. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2717350.1399.1.4.3.3>
- صفری علی‌اکبری، مسعود. (۱۴۰۰). اثرات توسعه‌یافتگی بر جایگاه زنان در فرآیند توسعه روستایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان کرمانشاه). *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۲(۳)، ۶۳-۸۰. <https://doi.org/10.22077/vssd.2022.4888.1054>
- فرحی، خسرو و گلرد، پروانه. (۱۴۰۱). طراحی الگوی توسعه‌ی کارآفرینی روستایی در کسب‌وکارهای خرد. *توسعه کارآفرینی*، ۱۵(۴)، ۶۶۷-۶۵۷. <https://doi.org/10.22059/jed.2022.312215.653492>
- قاسمی، مریم و کهنوجی، فاطمه. (۱۴۰۰). سطح توسعه کارآفرینی کشاورزی در بین کارآفرینان خرد و نقش عوامل فردی مؤثر بر آن در مناطق روستایی شهرستان مشهد. *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۲(۴)، ۷۹-۱۰۰. <https://doi.org/10.22077/vssd.2022.4785.1043>
- قنبری، سیروس، دهقان، محمدحسین و میرکی اناری، حسین. (۱۳۹۶). تبیین و ارزیابی نقش کارآفرینی در توسعه روستایی با تاکید بر صنایع دستی (مطالعه موردی روستاهای بخش مرکزی شهرستان انار). *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۶(۱)، ۱۳۲-۱۱۹.
- گلشنی، معصومه و شیرینی، نعمت اله. (۱۴۰۴). تحلیل راهبردی توسعه کارآفرینی در صندوق‌های اعتبارات خرد زنان روستایی (مورد مطالعه: شهرستان بدره). *روستا و توسعه پایدار فضا*، ۶(۱)، ۷۳-۹۶. <https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7319.1231>
- محمدکریمی، یوسف، اکبری، محسن و یزدان‌پرست، مهدی. (۱۳۹۹). الگوی کشف فرصت‌های کارآفرینی در ایجاد کسب‌وکارهای خرد با نقش محوری زنان. *زن و جامعه*، ۱۱(۴)، ۱۷۷-۱۹۸. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088566.1399.11.44.9.9>
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). *نرخ بیکاری جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر*. قابل دسترسی در: <https://www.amar.org.ir>
- واحدی، مرجان و ناصری، ستار. (۱۳۹۴). سازوکارهای توسعه کسب‌وکار خانگی صنایع دستی برای زنان روستایی شهرستان ایلام. *اقتصاد روستا*، ۲(۴)، ۱۰۱-۱۱۵. https://journals.iau.ir/article_110314.html

References

- Abisuga-Oyekunle, O. A., & Fillis, I. R. (2017). The role of handicraft micro-enterprises as a catalyst for youth employment. *Creative Industries Journal*, 10(1), 59-74. <https://doi.org/10.1080/17510694.2016.1247628>
- Ahmadi, F., Meigounpoory, M. and Sadeghi, H. (2020). Designing a New Sustainable Development Model for Micro-Businesses Based on Corporate Market Capacity Mediated by Omid

- Entrepreneurship Fund. *Iranian Journal of Public Policy*, 5(4), 115-135. <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2020.75196>. (In Persian)
- Ansari, B., Mirdamadi, S. M., Zand, A., and Arfaee, M. (2013). Sustainable entrepreneurship in rural areas. *Research Journal of Environmental and Earth Sciences*, 5(1), 26-31.
- Asayeshthalab, R., Molaei Hashjin, N., Ghoreyshi, M. B. and Afshariazad, M. (2023). Factors Influencing the Increase of Women's Participation in the Rural Economy of Shaft County. *Village and Space Sustainable Development*, 4(3), 59-79. <https://doi.org/10.22077/vssd.2023.5160.1091> (In Persian)
- Bamfo, B. A., Asiedu-Appiah, F., and Ameza-Xemalordzo, E. (2023). Developing a framework for entrepreneurship ecosystem for developing countries: The application of institutional theory. *Cogent Business & Management*, 10(2), 2195967. <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2195967>
- Boro, J. (2022). A study on micro-entrepreneurs: Problems and prospects in post pandemic. *Journal of Positive School Psychology*, 6(2), 5406-5414.
- Buratti, N., Albanese, M. and Sillig, C. (2022). Interpreting community enterprises' ability to survive in depleted contexts through the Humane Entrepreneurship lens: evidence from Italian rural areas. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 29 (1), 74-92. <https://doi.org/10.1108/JSBED-05-2021-0167>
- Chowdhury, M. S. (2007). Overcoming entrepreneurship development constraints: the case of Bangladesh. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 1(3), 240-251. <https://doi.org/10.1108/17506200710779549>
- Collins, C. J., Hanges, P. J., & Locke, E. A. (2004). The relationship of achievement motivation to entrepreneurial behavior: A meta-analysis. *Human performance*, 17(1), 95-117. https://doi.org/10.1207/S15327043HUP1701_5
- DfID, U. K. (1999). Sustainable livelihoods guidance sheets. London: DFID, 445, 710.
- Ellis, F. (2000). *Rural livelihoods and diversity in developing countries*. Oxford university press.
- Farahi, K. and gelard, P. (2023). Designing a Rural Entrepreneurship Development Model in Small Businesses. *Journal of Entrepreneurship Development*, 15(4), 657-667. <https://doi.org/10.22059/jed.2022.312215.653492> (In Persian)
- Fu, H., Okumus, F., Wu, K., and Köseoglu, M. A. (2019). The entrepreneurship research in hospitality and tourism. *International Journal of Hospitality Management*, 78, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.10.005>
- Geetha, K., and Rajani, N. (2017). Factors motivating women to come entrepreneurs in Chittoor district. *International Journal of home science*, 3(2): 752-755.
- Ghanbari, S., Dehghan, M. H. and Miraki Anari, H. (2017). Investigating the Role of Entrepreneurship in Sustainable Rural Development with Emphasis on Handicraft (Case Study: Villages of Central District in Anar County). *Journal of Research and Rural Planning*, 6(1), 119-132. [10.22067/JRRP.V6I1.53838](https://doi.org/10.22067/JRRP.V6I1.53838). (In Persian)
- Ghasemi, M. and Kahnooji, F. (2021). The level of development of agricultural entrepreneurship among micro-entrepreneurs and the role of individual factors affecting it in rural areas of Mashhad. *Village and Space Sustainable Development*, 2(4), 79-100. <https://doi.org/10.22077/vssd.2022.4785.1043> (In Persian)
- Golshani, M. and Shiri, N. (2025). Strategic Analysis of Entrepreneurship Development in Rural Women's Microcredit Funds (Case study: Badrah County). *Village and Space Sustainable Development*, 6(1), 73-96. <https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7319.1231> (In Persian)
- Güzel, Ö., Ehtiyar, R., and Ryan, C. (2021). The Success Factors of wine tourism entrepreneurship for rural area: A thematic biographical narrative analysis in Turkey. *Journal of Rural Studies*, 84, 230-239. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.04.021>
- Hajarian, A., Taghdisi, A. and Barghi, H. (2021). Presenting a paradigm model of home business development in rural areas counties in Isfahan Province based on Grounded Theory. *Journal of Research & Rural Planning*, 10(4), 43-58. <http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v10i1.88785>
- Hansrod, H. (2019). Empowering women: How should the Omani state continue supporting women working in its handicrafts industries. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 5(1), 49-68.

- J, A., J, D., & N, H. (2014). Studying Driving Forces and Hampering Factors Affecting Development of Rural Women's Entrepreneurship in Miankoh District, Ardal Township. *Quarterly Journal of Woman and Society*, 5(17), 75-94. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088566.1393.5.17.5.9>. (In Persian)
- Julayi, S. , Zinati Fakhrabad, H. and Malekjafarian, Z. (2022). Clarify the Effective Structures and Challenges of Rural Entrepreneurship Development (Case Study:Zafarabad Village, Noor Abad Rural District, Lorestan Province). *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 3(2), 54-67. (In Persian)
- Kouchaky, Z., Borkhani, F. R., Azizi-Khalkheili, T., & Piralidehi, F. G. (2025). The Application of the Motivation-Opportunity-Ability Model in Predicting Green Entrepreneurial Behavior of Farmers. *Sustainable Futures*, 100900. <https://doi.org/10.1016/j.sfr.2025.100900>
- Leitch, C.M. & Volery, T. (2017) 'Entrepreneurial leadership: Insights and directions', *International Small Business Journal* 35(2), 147–156. <https://doi.org/10.1177/0266242616681397>
- Leitch, C.M. & Volery, T., 2017, 'Entrepreneurial leadership: Insights and directions', *International Small Business Journal* 35(2), 147–156. <https://doi.org/10.1177/0266242616681397>
- Mazandaran Regional Water Authority. (2023). *Report on the Status of Water Resources in Mazandaran Province from 2016 to 2023*. Available at: <https://www.mzrw.ir/st/198>(In Persian)
- Mohammadkarimi, Y., Akbari, M., & yazdanparast, M. (2021). A Model for Discovering Entrepreneurial Opportunities in Creating Micro Businesses with the Central Role of Women. *Quarterly Journal of Woman and Society*, 11(44), 177-198. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088566.1399.11.44.9.9> (In Persian)
- Mousivand, M., Safaei, S. and Ataei, P. (2022). Analysis of agricultural student's rural entrepreneurial intentions based on the extended theory of planned behavior. *Journal of Research & Rural Planning*, 11(3), 53-71. <https://doi.org/10.22067/jrrp.v11i3.2205.1048>
- Oladoja, M. A., Oladimeji, M. and Sofoluwe, N. A. (2023). Livelihood build-up through micro-entrepreneurship in rural Nigeria. *Journal of Research & Rural Planning*, 12(3), 33-42. <https://doi.org/10.22067/jrrp.v12i3.2304-1077>
- Oridi, F. I., Uddin, M. S., Faisal-E-Alam, M., and Husain, T. (2022). Prevailing factors of rural women entrepreneurship in Bangladesh: evidence from handicraft business. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 12(1), 305-318.
- Parthiban, R., Sun, R., Qureshi, I., and Bandyopadhyay, S. (2024). Empowering rural micro-entrepreneurs through technoficing: A process model for mobilizing and developing indigenous knowledge. *The Journal of Strategic Information Systems*, 33(2), 101836. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2024.101836>
- Rashidian, F. , Kalantari, K. and Barati, A. (2021). Challenges and solutions for rural entrepreneurship development in Bahar county. *Journal of Studies in Entrepreneurship and Sustainable Agricultural Development*, 8(4), 1-20. <https://doi.org/10.22069/jead.2022.19788.1557>. (In Persian)
- Ratten, V. (2023). Entrepreneurship: Definitions, opportunities, challenges, and future directions. *Global Business and Organizational Excellence*, 42(5), 79-90. <https://doi.org/10.1002/joe.22217>
- Reshadi, M. (2025). Identifying the Challenges of Growth and Development of Rural Entrepreneurship in the Villages of Hamadan Province. *The Journal of Community Development (Rural-Urban)*, 15(2), 319-335. <https://doi.org/10.22059/jrd.2023.367342.668822>(In Persian)
- Safari Aliakbari, M. (2021). Effects of development on the position of women in the rural development process (Case study; villages of Kermanshah County). *Village and Space Sustainable Development*, 2(3), 63-80. <https://doi.org/10.22077/vssd.2022.4888.1054>(In Persian)
- Salehi Kakhki, M., Jahani, M. and Ghanbarzadeh, H. (2019). Identification and prioritization of factors affecting the creation of rural entrepreneurship opportunities in Iran. *Journal of Research & Rural Planning*, 8(4), 69-90. <https://doi.org/10.22067/jrrp.v8i4.76450>
- Semkunde, M. A., Elly, T., Charles, G., Gaddefors, J., and Chiwona-Karlton, L. (2021). Rural entrepreneurship and the context: navigating contextual barriers through women's groups. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*. <https://doi.org/10.1108/IJGE-01-2021-0013>

- Shahrokhi Sardo, S., & Sharifzadeh, M. (2023). Phenomenology of Rural Entrepreneurship Development Challenges from the Leading Entrepreneurs' Viewpoints in Central District of Jiroft County. *Education and Management of Entrepreneurship*, 1(1), 19-34. <https://doi.org/10.22126/eme.2023.2457>(In Persian)
- Shahrokhi Sardo, S., & Sharifzadeh, M. (2023). Phenomenology of Rural Entrepreneurship Development Challenges from the Leading Entrepreneurs' Viewpoints in Central District of Jiroft County. *Education and Management of Entrepreneurship*, 1(1), 19-34. <https://doi.org/10.22126/eme.2023.2457>. (In Persian)
- Sharifinia, Z. (2022). Classification of challenges of home businesses in rural areas of Sari County using an integrated technique of DEMATELISM. *Journal of Research & Rural Planning*, 11(1), 21-40. <http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v10i1.88785>
- shirzouraliabadi, Z. (2021). Prioritization of spatial economic activities to enhance sustainable rural development (Case study: villages of Quchan County). *Village and Space Sustainable Development*, 1(4), 35-46. <https://doi.org/10.22077/vssd.2021.4217.1026>(In Persian)
- Slee, B. (1993). Endogenous development: a concept in search of a theory. *Options Mediterraneennes*, 54, 43-54.
- Statistical Yearbook of Mazandaran Province. (2024). Mazandaran Province Management and Planning Organization, Deputy for Statistics and Information. *National Planning and Budget Organization*, p. 877.
- Tajrizi, E., Zamanipour, A., Roosta, K. and Mikaniki, J. (2021). An Exploratory Investigation into the Causes of Pull and Push Motivations of Rural Entrepreneurs of Handcrafts in South Khorasan Province: A Phenomenological Study. *Journal of Geography and Regional Development*, 18(2), 111-87. <https://doi.org/10.22067/jgrd.2021.39329>. (In Persian)
- Vahedi, Marjan., and Naseri, Sattar. (2015). Mechanisms for developing home-based handicraft businesses for rural women in Ilam County. *Rural Economics*, 2(4), 101-115. <https://sanad.iau.ir/journal/ruraleconomics/article/110314> (In Persian)
- Wannamakok, W., and Yonwikai, W. (2023). The Relationship between Institutional Environments and Thai Hospitality-Oriented Entrepreneurship through the Moderating Role of Educational Support: A Mixed Methods Approach. *Administrative Sciences*, 13(8), 188. <https://doi.org/10.3390/admsci13080188>
- Wondirad, A., Bogale, D., and Li, Y. (2022). Practices and challenges of developing handicrafts as a core tourism product in Chenchu and Konso, southern Ethiopia. *International Journal of Cultural Policy*, 28(3), 306-326. <https://doi.org/10.1080/10286632.2021.1938560>

